

**Сікорський Іван Олексійович (1842-1919) – організатор і голова
Київського Фребелівського товариства**

**Sikors'kyi Ivan Oleksiiovych (1842-1919) as the organiser and head of
Kyiiivan Frebel community**

**Сикорский Иван Алексеевич (1842-1919) – организатор и председатель
Киевского Фребелевского сообщества**

Анотація: Статтю присвячено дослідженню наукового внеску І.Сікорського в теорію та практику дошкільного виховання дітей. Розглянуто проблеми дошкільного віку, стримування афектів, поєднання суспільного й сімейного виховання, співвідношення спадкової схильності та її наслідків, зовнішніх і внутрішніх чинників впливу на дітей та шляхи їх розв'язання ученим. З огляду на лікарсько-педагогічну концепцію виховання дітей у сім'ї з її природничо-науковим підходом, принципом природо відповідності, здоров'язберігаючими методиками висвітлено питання вивчення ученим періодизації фізичного й духовного розвитку дітей дошкільного віку, умов виховання дітей періоду «першого дитинства», зв'язку розумового розвитку дитини з материнською турботою, розвитку слуху та мовлення дитини раннього віку.

Ключові слова: фребелівське товариство, принцип природовідповідності, розумове та моральне виховання, нервово-психічна організація дитини, період «першого дитинства», афект, «гігієна виховання».

Annotation: The article is devoted to the investigation' problems of the scientific contribution of I. Sikors'kyi into the theory and practice of preschool children education. The questions of preschool age, affect's control, combination of social and family education, the correlation of hereditary bias and its results, external and inherent children' impact factors and the ways of their solving by the scholar are analyzed in the article. Taking into the consideration the medical and pedagogic conception of children education in the family with its naturalistic and scientific approach, principle of innate compliance, healthkeeping technology the article deals with the problems of study of periodization of the physical and spiritual

development of preschool age children, the conditions of education of children of the period of “the first childhood”, connection of mental children development with the motherly care, development of hearing and speech of the child of early age.

Key words: Frebel community, principle of innate compliance, mental and moral education, child’s neural and psychic organization, period of “the first childhood”, affect, “hygiene of education”.

Аннотация: Статья посвящена вопросам исследования научного вклада И.Сикорского в теорию и практику дошкольного воспитания детей. Рассмотрены проблемы дошкольного возраста, сдерживания аффектов, соединения общественного и семейного воспитания, соотношения наследственной склонности и ее последствий, внешних и внутренних факторов влияния на детей и пути их решения ученым. Ввиду врачебно-педагогической концепции воспитания детей в семье с ее естественнонаучным подходом, принципом природосообразности, здоровьесберегающими методиками выявлены вопросы изучения ученым периодизации физического и духовного развития детей дошкольного возраста, условий воспитания детей периода «первого детства», связи умственного развития ребенка с материнской заботой, развития слуха и речи ребенка раннего возраста.

Ключевые слова: фребелевское общество, принцип природосообразности, умственное и моральное воспитание, нервно-психическая организация ребенка, период «первого детства», аффект, «гигиена воспитания».

Середина XIX століття у розвитку вітчизняної педагогіки позначалася новими підходами до розв’язання нагальних питань виховання і навчання дітей у контексті розвитку загального навчання. Вчені-психологи, педагоги, лікарі працювали над обґрунтуванням об’єктивних рекомендацій щодо підготовки дітей до школи, розроблення проблеми загального дитячого розвитку в поєднанні з природознавством і медициною. В цей період

з'являється експериментальна психологія та педагогіка, науковці працюють над розробкою об'єктивних методів дослідження. На порядок денний постали питання: коли, в якому віці та в якій послідовності, через які форми взаємодії можна ефективно навчати кожну дитину, а також, які методи, форми, прийоми найбільш ефективні для навчання і виховання дітей різного віку.

Всі ці наукові проблеми, педагогічні огляди, ідеї, теоретичні обґрунтування та шляхи їх практичної реалізації стали науковим пошуком відомих учених-психологів, медиків, що дає змогу визнати про виокремлення наприкінці XIX – початку XX ст. лікарсько-педагогічної концепції виховання дітей.

Фребелівські товариства об'єднували представників прогресивної інтелігенції, яка прагнула організацією платних і безоплатних філантропічних дошкільних установ сприяти поліпшенню сімейного виховання дітей. Такі об'єднання були названі в честь німецького педагога, теоретика дошкільного виховання Ф. Фребеля. Київське Фребелівське товариство було засноване в 1908 році. Метою діяльності стала розробка теоретичних питань дошкільного виховання, організація платного педагогічного інституту з трирічним курсом навчання й підготовкою кваліфікованих виховательок дитячих садків. При інституті діяли педагогічна й психологічна лабораторії та дитячі садки, в яких проводилися практичні заняття. Педагогічну літню практику студенти проходили також на літніх дошкільних дитячих майданчиках. Серед навчальних предметів були: біологія й фізіологія людини (зокрема дитини), загальна гігієна, психологія, педагогіка з історією педагогічних учень, дитяча література, іноземні мови, ігри, ручна праця тощо.

Робота Фребелівського інституту, Фребелівських курсів для спеціальної підготовки виховательок для сімей та дитячих садків. Власне робота товариства сприяла поширенню системи Фрідріха Фребеля, німецького педагога, теоретика дошкільного виховання, який був

прихильником виховання дітей у дитячих садках, в основу роботи яких поклав розвиток органів чуття, рухів і мови шляхом ігор та систематичних вправ.

Прихильником і послідовником ідей, підходів до виховання дітей Ф.Фребеля був і Іван Олексійович Сікорський – психолог, психіатр і педагог, доктор медицини з 1873 р. З 1881 року – професор кафедри нервових захворювань Київського університету. У 1912 році заснував у Києві Фребелівський інститут, був головою Фребелівського об'єднання.

У коло наукових інтересів І. Сікорського входили різні психолого-педагогічні проблеми: розумова діяльність учнів, виникнення нервових захворювань у дітей, активізація розумового розвитку дитини, дослідження її фізіологічного та психологічного розвитку, питання освіти дітей та молоді, охорона розумової праці тощо.

Аналіз його праць свідчить, що одним із провідних напрямів досліджень І. Сікорського було з'ясування значення дитинства і зокрема дошкільного віку. Вчений одним із перших у вітчизняній психолого-педагогічній науці виокремив дошкільний період життя дитини як один із найважливіших і присвятив його аналізу такі праці: «Воспитание в возрасте первого детства» (1884), «Педагогическое значение первого детства» (1884), «Об умственном и нравственном развитии и воспитании детей» (1902), «Психологическое значение детства и дошкольного периода» (1911) тощо.

І. Сікорський стверджував, що період раннього дитинства є найменш дослідженим у психологічній науці, тоді як значення цього віку є надзвичайно важливим, оскільки саме він зумовлює і проектує майбутнє людини, позначається на рівні її розвитку та досягнень у житті. «Дитяча психологія, – підкреслював учений, – велика справа, а вміння пов'язувати цю психологію з психологічною долею майбутньої особистості – ще більш важлива задача» [2, с. 284].

Вчений був глибоко переконаний, що ознайомлення педагога із основними подіями і переживаннями дитини у ранньому віці дозволить

передбачити її «психологічну біографію» та спрямувати духовний розвиток внаслідок «правильного виховання». Він наголошував на необхідності виокремити нову галузь психологічної науки – «психологію дошкільника», так як «... необхідно розпочати систематичне вивчення дітей як запоруку майбутнього правильного розвитку її характеру» [1, с. 3 – 5].

Великого значення у формуванні особистості дошкільника вчений надавав сімейному вихованню. Саме сімейне оточення – батьки, члени родини, на думку І. Сікорського, здійснюють найсильніший вплив на дитину, її фізичний, психічний, розумовий і моральний розвиток. «Навряд чи треба говорити про те, що оточення дитини, природа, люди, найближча сімейна атмосфера, серед якої проходить життя немовляти, якнайсильніше впливають на пластичну, незрілу душу та нерви дитини», – зазначав учений психолог у праці «Об умственном и нравственном развитии и воспитании детей» [1, с.4].

Спираючись на власні експериментальні дослідження, І. Сікорський нерозривно пов'язував фізичний і духовний розвиток дитини і запропонував його періодизацію:

- від народження до 7 років;
- від 7 до 14 років;
- від 14 до юності [2, с. 283].

Він був послідовником К. Ушинського в питаннях педагогічної просвіти батьків, і особливо наголошував на необхідності вивчення дитини, особливо її фізіологічних і психологічних особливостей як провідних чинників сімейного виховання. В своїх теоретичних міркуваннях, зокрема в праці «Педагогическое значение первого детства» вчений виходив із єдності і гармонії розумового, духовного і фізичного розвитку. При цьому відповідно до визначених вікових періодів життя дитини, обґрунтував необхідність розуміння батьками такого поняття як «нервово-психічна організація» завдяки якій у дитини розвивається здатність розуміти себе, відрізнити себе від предметів зовнішнього світу, управляти собою, стримувати себе. Ці процеси, на думку І. Сікорського, дитина переживає в перші сім років життя.

Тому і найважливіші основи характеру формуються саме в цей період – важливий як із фізіологічної точки зору, так і педагогічної – період початку цілеспрямованого виховання, зокрема в сім'ї. Для успішної реалізації виховання дітей періоду «першого дитинства» ним було виокремлено умови, які сприяють розвитку або навпаки. Виходячи з теми нашого дослідження, виокремлюємо умови виховання дітей у сім'ї, за І. Сікорським: догляд за дитиною (відповідальний, уважний, що не викликає у неї неприємні відчуття, а викликає задоволення – правильне харчування і дієту; розкутий рух, можливість спостереження за оточуючими речами, залучення до гри, повноцінний сон). І. Сікорський виходить із того, що в перші роки життя догляд за дитиною є важливою не тільки медичною проблемою, а складовою виховання. Цим він наголошує на єдності медицини і педагогіки. Специфіка його поглядів полягає в тому, що він обґрунтував складові «нервово-психологічної організації дитини», виокремивши роль матері в цьому складному процесі, зокрема, надзвичайну важливість материнського догляду, за умови, що мати няньчить дитину, годує її груддю і тим самим закладає основи розумового і морального розвитку [2, с. 284 – 286].

Як важливу педагогічну проблему у вихованні дітей І. Сікорський виокремлює стримування афектів і провідне місце в її розв'язанні відводить батькам. Учений переконаний у тому, що діти, яких не навчили мистецтву стримування афектів, стають норавливими або свавільними [2, с. 286].

Уперше у вітчизняній науці І. Сікорський виокремлює таке поняття, як «гігієна виховання», і тому основне завдання батьків полягає у спрямуванні дітей на подолання афектів, тобто формування правильної поведінки. На особливу увагу ці проблеми заслуговують у віці від 2-х до 5-ти років, коли, на думку І. Сікорського, протягом цього життєвого періоду виявляються перші аномалії у вчинках дітей, перші негативні риси характеру, і батьки починають застосовувати міри покарання не за прорахунки, а за відхилення в поведінці, першими характерними ознаками яких є примхи (вередування), які вчений називає «поєдинками з дорослими» і акцентує увагу на тому, що вони

згубно впливають на характер дитини, приносить зло і їх допущення є надзвичайно шкідливим. Він радить батькам не створювати у сім'ї умови для їх прояву, а навпаки – створювати умови для здорового, нормального, емоційного, нервово-психічного розвитку. Для цього матері необхідно коригувати свою поведінку, свій прояв материнського почуття і лагідності відповідно до віку дитини, давати дитині належний емоційний і розумовий розвиток. Учений-психолог підкреслював визначну роль матері у житті дитини, адже саме на ній лежить обов'язок піклування про фізіологічне та психічне здоров'я малечі. І. Сікорський доводив, що від періоду народження до першого року життя немовля відчуває постійний дискомфорт – «відбиток неприємного самопочуття», який може полегшити лише фізіологічна близькість до матері, що включає в себе годування, колисання, материнський догляд та пестощі. Він закликав матерів до якнайретельнішого догляду за новонародженим, радив тримати дитину на руках якнайдовше, розмовляти з нею лагідним тоном, дозволяти відчувати тепло материнського тіла: «... із фізіологічного джерела близькості матері з її дитиною виростають майбутні почуття людської солідарності та альтруїзму» [2, с. 285] – стверджував учений.

Первинний розумовий розвиток дитини автор також пов'язував із материнською турботою і рекомендував збагачувати розум дитини новими враженнями через дію на органи чуттів: зір, слух, дотик тощо. І. Сікорський підкреслював, що емоційність жінки, її здатність до емпатії, щирі почуття до маляти роблять її незамінною вихователькою, яка інтуїтивно обирає найкраще для своєї дитини. «У людській істоті материнство збуджує всі розумові та моральні сторони і всі вищі якості, які має ця особистість» – наголошував він.

До однієї з найважливіших переваг сімейного виховання перед шкільним та суспільним учений відносив щирі почуття членів родини один до одного, які дозволяють розвивати найкращі якості дитини, створюють її власний позитивний образ, виховують упевненість у собі, гідність, повагу до себе та

інших. Він не тільки обґрунтував розуміння «нервово-психологічної організації дитини», але й розробив принципи і методи розумового виховання, серед яких найважливішими вважав антропологічний підхід, принцип природовідповідності і принцип урахування вікових та індивідуальних особливостей, а також метод вправ, ігор не тільки для розвитку розуму, але й для виховання волі і характеру, був переконаний, що ігри і розваги є формою розвитку мислення у дітей. І. Сікорський зазначав, що «рух і гімнастика відіграють у них не провідну роль, а є лише знаряддям для реалізації розумового мислення. Завдання, які розв'язує дитина під час гри і розваги, мають велике виховне значення для його думки і за своєю суттю являє не розваги, які дитина не знає, – а навпаки, має всі якості навчання і всю сутність розумової праці. Гра дитини – це школа мислення, а творчість і фантазія, яка проявляється в іграх, не що інше, як різні етапи в еволюції розвитку мислення [2, с. 291]. Завдяки грі дитина отримує перші знання. Батьки мають про це знати, пам'ятати і використовувати весь арсенал ігор у сімейному вихованні. Зокрема, І. Сікорський радить використовувати різні групи ігор, що сприяють інтелектуальному розвитку. Перша група – наочні, які дитина розглядає, досліджує (кольорові предмети, скляні кільця, різнокольорові кульки тощо).

Учений наголошував, що особливість інтелектуального виховання полягає в розвитку у дітей самостійності і тому коло об'єктів гри все більше і більше має розширюватися з розвитком дитини. Предмети, які сприяють розвитку інтелекту, він назвав «колекцією об'єктів розумового розвитку», яку умовно склав у кошик. Така «колекція» з перших років життя має поетапно, постійно поповнюватися простими, природними, елементарними іграшками відповідно до віку дитини.

І. Сікорський обґрунтував важливість і необхідність використання другої важливої групи ігор, які сприяють розвитку і закріпленню почуття самосвідомості (ігри, що пов'язані зі сферою людської життєдіяльності), та

третьої групи, яка використовується для закріплення вправ у процесі відтворення або репродукції вражень (гра з ляльками, схованки).

I. Сікорський одним із перших у вітчизняній науці звернув увагу на зовнішні і внутрішні чинники впливу на дітей. До зовнішніх чинників він відносить усю сімейну атмосферу. У зв'язку з цим учений надавав постійні консультації батькам, спрямовував батьків на постійне спостереження, оцінку і розуміння власних дітей.

Особливу увагу вчений звертав на внутрішній чинник загального розвитку дітей, яким визначав уроджену нервово-психічну організацію дитини, які, на його думку, становлять одну із самих глибинних основ характеру людини. В роботі «Об умственном и нравственном развитии и воспитании детей» учений писав: «... склад характеру, органічні риси і особливості майбутньої людини, яку ми виховуємо з пелюшок, залежить, можливо, більш від вказаного природженого початку, ніж від вражень чи від того середовища і атмосфери, в якій знаходиться дитина. І дійсно це так!» [1, с. 4]. У своїх поглядах він виходив із визнання здорової і хворобливої спадковості, при цьому зазначав, що спадковість не є фатальним явищем, що в ній криється лише схильність до тієї чи тієї дії. Таким чином, I. Сікорський виокремив проблему співвідношення спадкових задатків (схильність) і фактичні їх наслідки і результати. Він доводив, що дітям від батьків передаються як колір шкіри, зовнішні форми, краса, так і моральні якості – гарні і погані особливості характеру і, навіть, часто успадковуються і сам розумовий тип. Тому все, що є цінним, важливим, необхідно розвивати, а все негативне, хворобливе – виправляти у дитини через виховання. Він зазначає, що це найкраще можна вирішити у сім'ї, що батьки якнайкраще знають індивідуальні особливості дитини, її можливості, потреби, задатки. У своїй роботі «Педагогическое значение первого детства» вчений надає великого значення сімейному вихованню щодо збереження нервово-психічного здоров'я дітей, наголошуючи на важливості гігієни нервової системи, важливості гігієни виховання [2, с. 292]. На його думку, завдяки гігієні

нервової системи, гігієні виховання відбувається правильне виховання. Батьки повинні знати особливості розуму дитини, його спадкові задатки для того, щоб через систему виховного впливу в сім'ї розкрити в дитині таланти, можливості і загалом її соціалізувати. Так, І. Сікорський звертав увагу батьків на розвиток у дітей слуху з перших днів народження. У праці «Ход умственного и нравственного развития в первые годы жизни» (1901) він розкрив значення звукових вражень для дітей у перші місяці народження і визначив сприятливі умови для їх формування: звуки мають бути тихими, спокійними; необхідно залишати малюка один на один із собою перед сном і пробудженням. У подальшому (орієнтовано після 6-ти місяців) необхідні більш голосні звуки і розуміння тональності. Для цього він пропонував матері тихий спів, звернення до дитини, монотонні звуки; з другого року народження – прослуховування дитячих мелодій, виконання з дітьми вправ із звуковідтворенням і звукокопіюванням, виконання пісень під час ігор і різних забав. Він рекомендував читати маленькі оповідання, переказувати казки, читати вірші виразно, з відповідною тональністю [2].

Крім того, він обґрунтував цілу низку вправ, які дають змогу пізнавати світ, переходити від більш простого до складного. Провідним положенням у цій методиці було переконання вченого в тому, що батьки, вихователі повинні більше спостерігати, а не керувати дітьми під час ігор, виконання певних вправ; по можливості не втручатися в заняття дітей, давати їм свободу і самостійність у прийнятті рішень; допомагати, коли перед дітьми дійсно виникають ускладнення і труднощі. Важливою педагогічною умовою він уважав, щоб діти знаходилися в тиші, спокої, самі аналізували шляхи гри, її результати, визначали шлях досягнення успіху чи причину невдачі. Батьки, дорослі члени родини, вихователі повинні досить обережно втручатися в дитячі справи, ігри і таким чином у них (дітей – В. Ф.) буде розвиватися творчість, самостійність, закріплюватися знання і розвиватися пам'ять, увага, мова, мислення. Усі ці рекомендації І. Сікорський призначав для дітей раннього віку, вважав, що вони сприяють розумовому і моральному

вихованню. Зокрема, він довів, що дітям дошкільного віку подобаються повторення казок, оповідань, віршів, тому вони їх із задоволенням слухають щодня і таким чином через відповідний період самі запам'ятовують і відтворюють із задоволенням дорослим. Повторення досить важливе для закріплення пам'яті, для розвитку швидкості у подальших розумових операціях [2].

Говорячи про науковий внесок І. Сікорського в теорію і практику сімейного виховання, необхідно підкреслити, що він став одним із перших вітчизняних учених, який розкрив важливість розвитку мовлення дитини раннього віку, визначив педагогічні умови його розвитку у дитини, на які звертав увагу і батьків: розмовляти з ними чітко, зрозуміло, не поспішаючи; знайомити із змістом і значенням слова; ясно пояснювати дії та предмети; пояснювати слова з використанням міміки та жестів; просити дітей повторювати виразно і чітко окремі слова і речення. При цьому він показав, що цим батьки мають займатися весь час, навіть до третього періоду дитинства (14-ти років).

Отже, в своїх працях на початку ХХ століття І. Сікорський, розглядаючи як завдання загального виховання дітей раннього і дошкільного віку, так і виховання дітей у сім'ї, обґрунтував низку актуальних педагогічних проблем. Найважливішою із них було створення нового типу виховання дітей у сім'ї, заснованого на глибокому знанні дитячої психології, поєднанні досягнень медицини, психології і донесення їх до батьків через просвітницьку, популяризаторську роботу.

Таким чином, педагогічні погляди, ідеї, теоретичні обґрунтування та практична реалізація П. Лєсгафтом, Є. Покровським, М. Манасеїною, І. Сікорським та іншими сприяли виокремленню в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. лікарсько-педагогічної концепції виховання дітей у сім'ї.

Список літератури

1. Сикорский И.А. Об умственном и нравственном развитии и воспитании детей / И. А. Сикорский // Энциклопедия семейного воспитания и обучения. – Спб., 1902. – Вып.44 – С. 3-21.
2. Сикорский И.А. Педагогическое значение первого детства / Антология педагогической мысли России второй половины XIX – начала XX в. / [Сост. П.А. Лебедев]. – М., 1990. – С.283 – 292.